

Kyrkogatan 12, “Falks plåtslageri”

Det jag skriver i detta dokument är inte avsett att vara någon fullständig beskrivning av fastigheten eller åtgärder, och är taget ur minnet. Med reservation för ev fel.

Fastigheten ligger i kvarteret Kopparslagaren, i utkanten av gamla Hjo. Plåtslageriet på gården var i kommersiell drift så länge som till 2019. Tre generationer Falk har bedrivit sin rörelse där. Fram till 1911 utgjorde byggnaden stall. I bostadshuset bodde under stora delar av 1900-talet en familj på vardera våningen. Det fanns ingen ingång mot gården utan bara mot gatan. Skjulet var byggt mot huset och inrymde ett rum där, enligt uppgift, en kvinna bodde med sitt barn.

Jag tog över fastigheten i mars 2016. Då hade huvudbyggnaden/bostadshuset använts som semesterboende under många år sedan ägaren gick bort i början av 2000-talet(?). Plåtslageriet var emellertid i fullt bruk - Kurt-Allan Falk, tredje generationens plåtslagare, bedrev fortfarande verksamhet, en verksamhet som pågått sedan 1911(?) när Alfred Falk flyttade gjorde om stallet till plåtslageri. Efter Alfred tog Folke Falk över och nu var det alltså Kurt-Allan.

1 Nybygget	1
2 Huvudbyggnaden, interiört	2
3 Huvudbyggnaden, exteriört	4
4 Plåtslageriet med bagarstuga och vedbod	5
5 Övriga uthus	6
6 Förslag på framtida åtgärder	6
7 Slutkläm	7

1 Nybygget

1.1 Allmänt

Skjulet som stod mellan bostadshus och plåtslageri var inte direkt i bästa skick och jag fick lov att riva det och uppföra en ny bostadsbyggnad i samma stil. Tidigare stadsarkitekten PG Ylander hjälpte mig med att ta fram ritningar och gav mig även ovärderliga tips på detaljer och kulörer. Halva nya byggnaden blev studentrum (fullt utrustad lägenhet à 23 kvadratmeter som jag kallar Drängstugan) och halva fick utgöra ett rum samt badrum och groventré till bostadshuset. Noterbart är att bostadshuset ursprungligen inte hade någon ingång mot gården, utan bara ett treluftsönster.

1.2 Utvändigt

Stor möda har lagts på att nybyggnaden utvändigt skall gå i samma stil som det gamla skjulet som stod på platsen och harmoniera med övriga uthus. Skjulet stod intill huset, men det fanns ingen dörr mellan hus och skjul. I skjulet fanns ett mindre bostadsrum som under vissa perioder härbärgerat permanentboende, därav det nuvarande namnet *Drängstugan*.

Nybyggets fasad är en enkel träfasad (falu ljusröd) utan locklist (plåtslageriet har profilerad locklist), men brädorna är i gengäld fasade för överlapp. Fönstren och lägenhetsdörren är beställda från RM-Fönster i Vimmerby och de är målade med linoljefärg såväl interiört som exteriört. Det dubbelfalsade plåttaket och övriga plåtarbeten på nybygget bär Kurt-Allans signatur.

1.3 Invändigt

Min ambition med “nybygget” interiört var att det skulle upplevas som pre-masonit (dvs pärlspont, trä- eller linoleumgolv osv samt naturligtvis linoljefärg!). Drängstugans avskiljande vägg är klädd med lumppapp som målats med äggoljetempera från Ovolin.

Groventrén gjorde jag "så grov som möjligt" så att den skulle upplevas som ett gammalt inrett uthus och tillverkade själv (något jag är mycket stolt över) en "förrådsdörr" i stil med övriga sådana på fastigheten att använda som badrumsdörr. I stort sett allt i nybygget är målat med linoljefärg från Wibo (kvistar shellackade på gammalt vis, därav kvistgenomslagen). Öppningen mellan gammal och ny byggnad är en imitation av hur det kunde sett ut om man bara sågade upp en dörröppning och därmed eliminerade $\frac{2}{3}$ av treluftsfönstret. Detta treluftsfönster var av sämre kvalitet än huvudbyggnadens övriga fönster, så det bytte jag ut helt och hållet och satte i stället in en båge från ett norrländskt torp.

Eftersom huskropparna dels inte står i rät vinkel, dels inte står på en och samma betongplatta blev det en del "död yta" som jag trots allt har försökt att utnyttja. Det blir något att upptäcka på plats...

2 Huvudbyggnaden, interiört

2.1 Allmänt

Huvudbyggnadens vind sägs ha inretts i början av 1900-talet och härbärgerade när det begav sig två familjer. Det vattenskadade badrummet som fanns när jag flyttade in hade varit kök, och jag misstänker att det fanns två kök under större delen av 1900-talet. Förmodligen delade man vattenklosett när den väl installerades (i anslutning till hall/trapphus). Dörren till wc var av typ masonit på träram vilket kan indikera dörrens ålder. Det hade uppenbarligen funnits dörrar till samtliga dörröppningar, men när jag tog över fanns inte alla dörrblad kvar. De äldre dörrarna som satt i var mer eller mindre svåra/omöjliga att stänga helt på grund av sättningar i huset. Jag tog ned de stora dörrarna då de inte fyllde någon egentlig funktion och var mest i vägen, och de förvaras nu på loftet. På något ställe kan det ha varit så att gångjärnen var borttagna (eller så eliminerade jag dem, jag kommer inte ihåg).

Det var mycket som behövde åtgärdas, framför allt var det dåvarande badrummet (tidigt 1980-tal?) svårt rötskadat på grund av tidigare läckande varmvattenberedare, men det mesta i huvudbyggnaden var inte av akut karaktär.

I samband med att hantverkarna iordningställde plattan till nybygget gjorde de detsamma i huvudbyggnadens dåvarande badrum (nuvarande kök) och hall. Hallen hade tidigare en tunnare platta på underlagsgolv och badrummets golv och trossbotten var som sagt mycket illa åtgångna. Hallen fick 200 mm isolering mot mark medan köket fick 300 mm. bägge utrymmena fick (liksom nybygget) såväl vattenburen som elektrisk golvvärme (den senare för eventuella ruggiga somrar, i synnerhet som jag funderade på att lägga klinkergolv i kök och hall). För alla eventualiteter lät jag gjuta golvbrunn i köksgolvet, och det är fall mot den från köksskåpet med sina vattenkopplingar.

Jag inledde med att snygga till rummen nere och trapphuset, varpå Hjo Energi fick förtroendet att byta ut all el i huvudbyggnaden (förutom i badrummet och köket, det senare då på övervåningen), med nytt elskåp, ny elcentral osv.

2.2 "Rum"

Samtliga rum (och trappor!) hade linoleum-/plastmatta och/eller heltäckningsmatta på trägolven, så jag rev ut dessa men blev så förtjust i de (ojämna, lappade och rustika) trägolven i de fyra södra rummen att jag lät dem ligga kvar (och själv lagade dem där det behövdes). Under fönstren hade golven svartnat, förmodligen en anledning till att man bytte fönster (1930-tal?). När jag tog över var de svartnade partierna torra. Noterbart är att mattorna/masoniten jag tog bort inte var åtgångna där vilket tyder på att skadeområdena måste varit torra redan när golven täcktes.

Taken reparerades och målades. I lilla rummet uppe var det spända papptaket i så dåligt skick att det behövde mer omfattande åtgärder och efter att ha låtit mig övertalas att inte bara smäcka upp pårspont valde jag att försöka efterlikna det gamla taket med lumppapp på masonit – det blev

sisådär eftersom masoniten buktade sig, men eftersom jag ändå behövde ljudabsorbenter just där gjorde jag inte om det.

Stora rummet nere hade strukturtapet à la sjuttiotalsbadrum, så jag rev ned tapeterna för att kunna tapetsera med lumpapp på tretexen under. Pappen målades sedan med äggoljetempera från Ovolin. I detta rum bytte jag golvsockel och foder.

I lilla rummet nere målade jag bara på befintlig tapet och satte ny golvsockel. Rummen på övervåningen behöll jag intakta med avseende på väggarna bortsett från att jag målade befintliga golvsocklar och foder.

2.3 Trapphus

I trapphuset var pärlsponten dold bakom masonit. Jag tog bort masoniten och tog itu med att få bort den beigea skrovliga färg som pärlsponten målats med. Jag försökte med allt, men den satt så hårt att jag kroknade halvvägs varför jag lade på profilerad mdf-skiva från trappan och upp. Vän av ordning frågar sig kanske varför jag inte rev ned den målade pärlsponten och satte upp ny. Svaret ligger i att det förmodligen är lerklinat bakom pärlsponten hela vägen, så hade jag rivit ned träet hade jag behövt lerklina om.

Entrén fick nytt pärlsponttak och jag passade på att isolera bjälklaget en aning, mest för ljuddämpning. Övre hallen (och övre köket) hade enkelt spontat underlagsgolv på vilket jag lade ett nytt golv med ungefär samma bredd på brädorna. Det är snyggt och fyller sin funktion i och med sin slitstyrka.

När jag tog bort mattan i trappan visade sig stegen vara rätt nedgångna så jag klädde dem med masonit (med lumpapp under) och skodde med plåt. Stegen till vindsluckan var skodda med koppar, och de skoningarna snyggade jag till och återmonterade efter att ha klätt stegen med masonit.

Den "moderna" toalettdörren klädde jag med pärlspont så den skulle smälta in bättre. Toaletten går för övrigt under namnet "kändistoan" eftersom TV4 filmade gatumiljön och någon behövde låna toalett.

Mitt emot kändistoan finns ett förråd under trappen, där elcentralen sitter. Där tog jag bara bort masoniten som låg på trägolvet.

När jag inredde sovrummet på övervåningen satte jag in en dörr jag funnit på loftet och utrustat med kulturglas, men lät den öppnas inåt. Gardiner rekommenderas naturligtvis om rummet skall användas som sovrum.

2.4 Kök

När nybygget var klart inredde jag köket på entréplan. Egentligen blev det ju att återställa ett av de gamla köken och göra om ett (det övre) till sovrum. Masonit i all ära, men jag har alltid varit förtjust i pärlspont, så jag rev bort masoniten och åtgärdade befintlig pärlspont samt bytte åtgånget till nytt. I samråd med personalen på Colorama lät jag väggar och tak gå i kritvitt till IKEA:s skåp i kulören 5000-N, något jag inte ångrar. Jag beslöt mig för trägolv i köket eftersom det är behagligare att stå på än klinker (och betydligt skönare att tappa porslin på...). För att få mer liv i köket putsade jag murstocken och satte tåligt glas framför.

Mollberg Byggvaror i Värnamo levererade ett fint grangolv som nu ligger flytande på plattan. En enkel lucka (som lätt öppnas med en mejsel eller kniv) är upptagen vid golvbrunnen. Golvbrunnen är försedd med backventil av såväl lukt- som underhålls- och översvämningsskäl.

Köket fyller sin funktion väl men behövde mer förvaring. Jag tog inspiration från att det fanns småskrubbar och klädgarderober (och märken efter några) i huset och inredde skafferi i döda ytan i rummet intill köket. Plankväggen kan naturligtvis relativt lätt tas bort om den ytan skulle behöva

användas till annat. "Genomgångsprincipen" har behållits genom att skafferiet har två (kammar-) dörrar, den befintliga (rätad) i norr och en ny i söder.

Efter viss tankeverksamhet tillverkade jag en skåpsida av pärlspont som sträcker sig från golv till tak, med en liten hylla vid spisen. Jag tänkte mig ursprungligen krokar under hyllan, för grytvantar etc., men lämnar det till kommande generationer att åtgärda.

2.5 Grå sovrum

När det övre köket togs bort behölls det relativt nylagda golvet, men lappades där det stått golvfasta skåp etc. Eftersom det redan fanns vatten och avlopp draget inreddes en liten toalett, men då det inte fanns utrymme i murstocken för vertikalt 110-rör skall den toaletten bara användas som urinoar. För det fall någon skulle glömma detta och det skulle bli stopp finns det en renslucka mitt på det vertikala röret, förutom att det inte är långt till golvbrunnen i köket etc. Jag har emellertid aldrig varit med om stopp i toaletten trots vissa personers återkommande glömska. Däremot upplevde jag stopp när det var kök där...

Masonitväggarna är tapetserade med lumppapp och målade med äggoljetempera.

Fönstret har en inifrån löstagbar mittstolpe för att medge utrymning till taket på nybygget och inflyttning av möbler (ety trappan är något trång...). Löstagbar mittstolpe finns även för ett annat fönster på övervåningen. Den gamla köksspisen var till exempel inte möjlig att för lekmän få ut via trappan.

2.6 Kaminer

Det har förmodligen stått kakelugnar i de stora rummen, men när jag tog över fanns det ingen kvar. 2021 var det dags att installera kaminer och uppdraget gick till Nymans Kamin och Bygg i Tidaholm. Jag valde en större och sirligare kamin (Westbo Victoria 100) på nedervåningen och en mer rustik (Jøtul F602 Eco) på övervåningen - bägge med kokplatta. De befintliga rökkanalerna var för trånga så några mellanväggar i skorstenen fick bilas upp för att det skulle gå att få plats med slang och vermiculit. Det krävs sannerligen inte mycket eldning för att det skall bli varmt i huset.

3 Huvudbyggnaden, exteriört

3.1 Fönster

Fönstren och ytterdörren var vid övertagandet målade i en mörkbrun kulör och färgen hade sett sina bästa dagar. Jag har successivt bytt glas i samtliga fönster och har därvid fokuserat på ljustäckande lamellglas och energiglas. Jag misstänker att några bågar bytt plats med varandra. Vilken båge som innehåller vilket glas borde kunna avgöras genom enkel vägning eftersom ljudglaset är 6,3 mm och energiglasen 4 mm. Jag såg åtminstone grön kulör under den bruna, möjligen även blå. PG Ylander föreslog olivgrön eller herrgårdsröd och efter lite tester fastnade jag för olivgrönt till den blivande ljust gula putsen.

När jag köpte huset tittade jag inte närmare på spröjsen utan såg bara att det var "löspröjs" och beslöt mig för att beställa nya fönster med fasta spröjs i både ytter- och innerbåge. När det gick upp för mig att spröjsen var av plåt, enligt Kurt-Allan tillverkade av Folke, vände jag tvärt och slogs med näbbar och klor mot olika välmenande personer med "byggnadsvård" i blick. På "Falks plåtslageri" passar det utmärkt med plåtspröjs, något jag står fast vid än idag! Det är klart - hade trävirket varit av sämre kvalitet hade jag kanske behövt böja mig, men nu var det definitivt inte så. Om jag får tippa håller fönstren minst hundra år till, om de hålls efter.

3.2 Stomme och fasad

När jag tog över var det bomljud i puts, och lagningar hade gjorts med hårt bruk. Putsen var dessutom målad med *vit* plastfärg över den tidigare svagt gulfärgade putsen. Såväl målare som murare och timmermän menade att putsen behövde tas bort helt för inspektion av stommen.

Jag knackade ner putsen och åtgärdade de angripna syllarna samt reparerade skador på stommen. Eftersom trävirket i sig var (och är!) av god kvalitet – om än på sina ställen svårt angripet av röta – var det mesta möjligt att åtgärda med egentligen mindre omfattande ingrepp. Problemen var i princip dels att syllarna låg direkt på grundmuren (natursten, cement) utan syllpapp, ibland i konkaviteter utan möjlighet till avrinning; dels att marken "höjts" och att det låg matjord intill grunden och dels att lagningar gjorts med hårdare bruk.

Artur på Hjo Byggtjänst hjälpte mig med att välja metod för putsning, förbereda (till exempel inspektera stommen och sedan behandla timret med Boracol 15) samt putsa. Metoden och materialet är från Målarkalk. Putsen är gjord enligt principen

- förhydringspapp
- vassmatta med nät
- puts i flera lager
- spritputs med grov ballast
- infärgning

Sockeln är skild från fasaden. Avskiljning med "offerbräda" av senvuxet trä (väloljat och målat med linoljefärg). På detta sätt kan sockeln åtgärdas med tätare intervall än fasaden, allt enligt Målarkalks rekommendation.

Huset är snett. Det har satt sig i omgångar. Det går att se att dörrkarmar historiskt rätats upp efter att huset satt sig. Jag har inte gjort några återkommande mätningar, men fönsterkarmarna verkar relativt rätta och bland annat därför har jag valt att lyfta huset så litet som möjligt. Allt för att inte skeva till det (lyfter man för att återställa en detalj finns risk att en annan blir sned åt andra hållet). De som vill ha vågräta golv lägger med fördel nya golv helt fränkopplade timmerstommen. Med anledning av husets snedhet kom jag överens med muraren att följa huset i större utsträckning än att följa rätskiva/vattenpasset. Putsmetod och material är valda för att fasadbeklädnaden skall kunna ta upp *viss* rörelse (ett timmerhus rör sig efter årstiderna i och med att träet sväller) men det är strängt taget omöjligt att undvika sprickor i putsen. Hör av dig till Artur om det dyker upp någon spricka du oroar dig över!

I samband med putsen gjordes nya plåtarbeten inklusive hängrännor och stuprör.

NB! Det finns med största säkerhet skadat trä i stommen, och det kommer förmodligen att uppdagas vid renovering inifrån, men antagligen rör det sig då om mindre partier som enkelt kan bytas ut utan större åthävor. Samtliga murare jag varit i kontakt med har varit tämligen obrydda med vad de sett och känt när de inspekterat stommen. Vid håltagning i timret (inner- såväl som ytterväggar) har jag känt en mycket frisk och härlig doft. Jag råder den som borrar att säkra borsten så att borret inte hugger i det friska, hårda timret och orsakar fula brott på underarmen...

4 Plåtslageriet med bagarstuga och vedbod

Plåtslageriet har möjligen kullersten under trägolvet. Åtminstone den södra delen har använts som stall (märken efter spiltstolpar finns kvar). Loftet (med tillhörande kupor är förmodligen byggt någon gång i mitten av 1900-talet (jag har för mig att jag sett en bild från första halvan av 1900-talet där byggnaden saknar loft. Det kan vara så att vedboden på norra gaveln är tillbyggd senare.

Den sydöstra delen av byggnaden inrymmer också en ugn, jag förmodar för tvätt och bakning.

4.1 Tak

På taket mot gården ligger nu falsat plåttak. Vid mitt övertagande låg det en blandning av korrugerad plåt och tegelpannor, och södra delens tak var särskilt illa åtgånget. Östra taket fick enligt uppgift nya tegelpannor i början av 2000-talet medan övriga delar fick sitt nuvarande falsade plåttak 2019 (Kurt-Allan påbörjade arbetet och Anton på Hjo Plåtslageri slutförde det, med den äran.

4.2 Stomme och fasad

Stommen är (i varje fall till stor del) reglat trä.

Fasaden och syllarna mot gården har setts över. Fönstret i bagarstugan har bytts ut. Innerbåge har satts in för att minska värmeläckage. För att ytterligare minska värmeläckaget från Bagarstugan (där fjärrvärmecentralen samt inkommande vatten finns) har bjälklaget ovan utrymmet isolerats. Så även dörren mot plåtslageriet och dörren ut. Med fjärrvärmecentral och frostvakt har jag kunnat förvara färg med mera i utrymmet utan köldproblem.

Belysningen i bagarstugan och utvändigt använder de gamla ledningarna men de är kopplade till 48 volts transformator i samråd med elektriker då vi bägge tyckte att det var kul att bevara de gamla detaljerna där det gick utan för mycket åbakande.

Den gamla betongplattan bilades bort och ny gjöts (på 100 mm frigolit. Nytt VA.

Hade jag bott kvar hade renovering av bakugnen stått högt upp på min lista!

5 Övriga uthus

De tre mindre bruna dörrarna mittemot skjulet (numera nybygget) utgjorde dörrar till avträdet (de två vänstra förmodligen torrdass och det högra pissoar). Där är idag (från höger) återvinning, redskapsbod och ett mindre förråd. Det falsade plåttaket var, när jag tog över relativt nylagt (av Kurt-Allan, har jag för mig). Golvet är till dels äldre gjuten platta.

6 Förslag på framtida åtgärder

Nu är det viktigaste åtgärdat och jag skulle kunna slå mig till ro och ta tag i något projekt per år, dessvärre har jag personliga skäl att sälja. Jag ger här några projektförslag (jag ser inget som kritiskt, men vem är väl jag att avgöra det?). Stora delar av nedanstående arbeten kan dessutom utföras av en glad och intresserad amatör. Det viktigaste är att intresset finns, och att tummen inte sitter mitt i handen, själv har jag lärt mig nya saker hela tiden! Gamla hus är litet ju som gammal hemelektronik eller gamla bilar: de kräver viss omsorg, olika delar ger med sig med tiden men mycket går att åtgärda själv (och de flesta fackmän tycker nog att det är roligare att hjälpa till med äldre grejor)! Nya grejor kanske ser snygga ut ett tag men tenderar att vara svårare att underhålla/reparera själv.

6.1 Nybygge

- Måla fasaden

6.2 Huvudbyggnad

- Byta tak. Lägga råspont, takpapp och läkt samt återanvända befintliga takpannor. Det finns för övrigt en massa pannor på loftet). Hängränorna är ju dessutom nya.
- Byta golv i bottenvåningens södra del. Det rimligaste vid åtgärd av mullbänken torde vara att gjuta platta med vederbörlig isolering och golvvärme. Naturligtvis går det att lägga ny mullbänk, men det är viktigt att ha i åtanke att uppvärmning och ventilation är annorlunda nuförtiden. Platta känns på sätt och vis mer mullbänklukt än till exempel krypgrund.
- Renovera WC nere (kan med fördel göras samtidigt som hela golvet byts)

6.3 Uthus

- Renovera bakugnen i bagarstugan och i samband med det putsa muren.
- Ta kaminen i plåtslageriet i drift. Jag har inte haft något behov av den så jag har helt enkelt glömt att ta dit sotaren. Plåtslagaren slutade använda kaminen i och med att en gnällig granne klagat på att plåtslagaren eldat med sur ved.

7 Slutkläm

Det är inte många fastigheter i Hjo som kombinerar egen innergård (med uthyrningsmöjlighet och egen verkstad) med läge ett par kvarter från torget och kullerstensgata med enbart äldre hus (eller hus i äldre stil). Det finns i regel alltid skugga att finna på gården, om det så gäller målning eller måltid. Det som är svårast att få till har visat sig vara gräsmattorna: är det inte för skuggigt så är det för soligt.

Det är enkelt att kliva ut på nybyggets plåttak och sitta där med en kopp och filosofera med blicken ut över gamla Hjo. Det är nästan lika enkelt att ta några steg till plåtslageriet och greja med något projekt. Det är inte sjöutsikt, men tillräckligt nära Vättern för att man - som en av mina hyresgäster gjorde - i stort sett året runt kan gå i badrock för att ta sig ett dopp.